Masteroppgaven
i lærerutdanninga

Marit Krogtoft og Jarle Sjøvoll (red.)

Masteroppgaven i lærerutdanninga

Temavalg, forskningsplan, metoder

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2020

ISBN 978-82-02-62836-9
1. utgave, 1. versjon 2020
E-utgaven baserer seg på 2. trykte utgave, 2018

Omslagsdesign: Anna Salander
Sats/design: Type-it AS, Trondheim
Elektronisk tilrettelegging: Type-it AS, Trondheim

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forlaget er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.cda.no
akademisk@cappelendamm.no

FSC
www.fsc.org
MIX
Papir fra bærekraftige kilder
FSC® C047286

Miljøfyrtårn®
Cappelen Damm AS
er Miljøfyrtårn-sertifisert

Forord

Denne boka er blitt til ved et samarbeid mellom dem som underviser i vitenskapsteori og forskningsmetode på masterstudiet i pedagogikk og didaktiske fag ved fakultetet for lærerutdanning, kunst og kulturfag, Nord universitet. Boka er spesielt utformet med tanke på studenter som tar master i spesialpedagogikk eller i andre pedagogiske disipliner, og som har det til felles at de skal kvalifisere seg for et arbeid i skole og utdanning. Den faglige utfordringen og det politiske hovedfokuset vil være utvikling og forbedring av en stadig bedre *tilpassa opplæring* for flere i en *inkluderende* pedagogisk kontekst.

Kåre Fuglseth og Kjell Skogen var redaktører for boka *Masteroppgaven i pedagogikk og spesialpedagogikk*, utgitt i 2006 på Cappelen Akademisk Forlag. Den nye boka bygger på utgivelsen fra 2006, men er betydelig endret med sikte på bruk ved masterstudier både innenfor pedagogikk og didaktikk/fagdidaktikk i og utenfor den nye femårige grunnskolelærerutdanningen.

Vi har erfart at den meget omfattende og til dels kompliserte metodelitteraturen som foreligger, kan være vanskelig tilgjengelig for studenter i begynnerfasen av arbeidet med masteroppgaven. Forelesere har ofte ansvar for hvert sitt spesifikke område, og det kan være vanskelig å organisere studiet slik at det blir en god progresjon. Vi har hatt som mål å utvikle ei enkel, relativt kort og helhetlig innføringsbok på norsk. Denne boka er ment å kunne være studentenes basis og holdepunkt de første ukene eller månedene i forskeropplæringa på masternivå. Boka kan eventuelt også anbefales lest raskt igjennom samtidig med at forelesningene starter, og vil dermed representere den kunnskapskjernen som sammen med forelesningene og den øvrige litteraturen etter hvert kan bidra til å gi studentene utdypet innsikt. Det er denne innføringsboka vi har hatt ambisjoner om å skrive, og som du nå holder i handa. Boka er ikke ment å skulle stå alene som grunnlag for gjennomføringa av et mastergradsprosjekt, men vi

mener den kan være innfallsporten til den rikholdige metodelitteraturen som foreligger, og som det blant annet refereres til i de ulike kapitlene.

Vi vil først og fremst takke alle forfatterne som har bidratt til utvikling og utprøving av boka, og studenter, kolleger, forlag og ledere som har bidratt med synspunkter og verdifulle innspill som har gjort bokprosjektet mulig.

Bodø, april 2018
Jarle Sjøvoll og Marit Krogtoft

Innhold

Forord 5
Innledning 15

DEL 1

Kapittel 1: Masteroppgaven – forskningsplanlegging 21
Formål 21
Innhold 22
Design 23
Metode 23
Rapportering og formidling 24
Litteratur og forslag til videre lesing 25

Kapittel 2: Masteroppgaven – fra forskningsskisse til forskningsprosjekt 27
Prolog: Samle inn egen empiri? 27
Masteroppgaven 28
Prosjektskisse og prosjektbeskrivelse 28
Tema, bakgrunn og formål 29
Problemstilling 29
Teoretisk ramme 29
Metodisk design 30
Visjoner 30
Tidsplan 30
Prosjektbeskrivelsen 30
Foreløpig arbeidstittel 30
Formål, bakgrunn og temavalg 31
Foreløpig problemstilling 32

Prinsipper for problemformulering 32
Problemutforming og problemavklaring 33
Teoretisk ramme – kunnskapsgrunnlag 34
Forskningsdesign 35
Prosjektbeskrivelsen – disposisjonsforslag 35
Hvorfor skriver du, og for hvem? 36
Mottakerbevissthet i masteroppgaven 36
Mer om forskningsrapportens deler 37
Innledningen 38
Tema, problemstilling og bakgrunn 38
Hoveddelen 39
Avslutningen 40
Sammendrag 41
Litteraturliste 41
Litteratur og forslag til videre lesing 44

Kapittel 3: Vitenskapelig skriving 45
Hva er vitenskapelig tenkemåte? 45
Å bygge på andres forskning 46
Kritisk blikk på egen og andres forskning 46
Kritisk kildebruk 46
Still spørsmål ved «vedtatte sannheter» 47
Dristige påstander 48
Hva skiller masteroppgaven fra annen vitenskapelig skriving? 50
Omfang 50
Pensum 51
Har du kommet fram til et interessant resultat? 51
Oppgaven som tekst 52
Leservennlighet 52
Leserveiledning 53
Avsnitt og overganger 53
Fagterminologi 54
Sitatbruk 55
Språk og stil i forskningsrapporten 57
Språklig variasjon 58
Ortografi 59
Litteratur og forslag til videre lesing 61
Nettsider 61

Kapittel 4: Skriveprosessen 63
Du bare åpner Word, og så skriver du 63
Trinn i prosessen 64
Å komme i gang med skrivinga 64
Leserrespons 65
Responsgruppe 66
Responsreglene 70
Problemstilling 70
Hva er ei problemstilling? 70
Hvorfor må man ha ei problemstilling? 71
Må problemstillinga formes som et spørsmål? 72
Sjanger og virkemidler 73
Å sette punktum for oppgaven 75
Litteratur og forslag til videre lesing 76

DEL 2

Kapittel 5: Caseforskning 79
Innledning 79
Bruksområde 80
Kjennetegn 82
Planlegging 84
Gjennomføring 88
Rapportering 89
Litteratur og forslag til videre lesing 91

Kapittel 6: Oversiktsstudier og spørreskjema 93
Oversiktsstudier 93
Litt historikk om survey-forskning 93
Survey-forskning og meningsmålinger 94
Forskningsprosessen 96
Opplegg for undersøkelser 96
Tverrsnitt eller panel 96
Populasjon og utvalg 97
Sannsynlighetsutvalg 98
Ikke-sannsynlighetsutvalg 99

Undersøkelsens kvalitet ... 99
Reliabilitet ... 99
Validitet (gyldighet) ... 100
Innsamling av data ... 100
Besøksintervju ... 100
Telefonintervju ... 101
Spørreskjemaer for selvutfylling ... 101
Fordeler og ulemper med de tre innsamlingsmetodene ... 101
Frafall ... 102
Spørreskjemaet ... 103
Om egne og andres erfaringer med spørreskjemaundersøkelser ... 103
Forberedelser ... 103
Feilkilder ... 104
Hva som påvirker svarprosent og svarkvalitet ... 104
Skjemaegenskaper ... 105
Spørsmålsomfang ... 106
Spørsmålsinnhold ... 107
Utforming av enkeltspørsmål ... 110
Skjemastruktur – spørsmålsrekkefølge ... 112
Skjemautforming ... 113
Datainnsamling ... 113
Om litteraturreferanser og forslag til videre lesing ... 114
Litteratur og forslag til videre lesing ... 115
Masteroppgaver basert på spørreskjemaundersøkelser (kvantitativ metode) ... 115

Kapittel 7: Eksperimentelle forskningsdesign ... 117
Innledning – om pedagogiske eksperimenter ... 117
Naturlige eksperimenter ... 118
Rammen for naturlige eksperimenter ... 119
Kvasieksperimenter ... 120
Eksperimentell kontroll ... 122
Feilkilder ... 124
Variasjoner i eksperimentelle forskningsdesign ... 125
Kvasieksperimentelle design ... 128
Litteratur og forslag til videre lesing ... 131

Kapittel 8: Aksjonsforskning 133
Innledning 133
Kjennetegn 135
Praktisk tilnærming 137
Litteratur og forslag til videre lesing 143

Kapittel 9: Evaluering og evalueringsforskning 145
Bakgrunn 145
Intern- og eksternevaluering 146
Internvurdering 146
Initiering av internvurdering 147
Faser i evalueringsarbeidet 148
Intern- kontra eksternvurdering 149
Eksternvurdering og pedagogisk forskning 150
Internvurdering som «pedagogisk evaluering» og eksternvurdering som «pedagogisk forskning» 150
Basiselementer i evalueringsvirksomhet 152
Hensikten med intern- og eksternvurdering 153
Evalueringsvirksomheten 155
Individ- kontra organisasjonsorientert evaluering 155
Kriterier på gode evalueringsdesign 157
Oppsummering 159
Masteroppgaver gjennomført som evalueringsstudier 160
Litteratur og forslag til videre lesing 160

Kapittel 10: Historisk forsking 163
Kvifor eit kapittel om historisk forsking? 164
Kvifor skulehistorisk forsking? 165
Kva tyder ordet «historie»? 166
Nær og fjern fortid 167
Å kome i gang med arbeidet 167
Historiske forklaringar 169
Kven handla? 172
Utløysande, nødvendige og tilstrekkelege årsaker 173
Litteratur og forslag til vidare lesing 174

DEL 3

Kapittel 11: Observasjon som forskningsmetode 179
Introduksjon 179
Observasjon 181
Kvaliteten på observasjonene 182
Effektivisering av observasjoner – sjekkpunkter 183
Hovedtyper observasjoner og valg av tilnærmingsmåter 187
Registrering av observasjoner 189
Innsamlingsteknikker 190
Validitet knyttet til observasjon 192
Oppsummering 194
Oppgaver for videre studier: om bruk av observasjon som metode anvendt i masteroppgaver 195
Litteratur og forslag til videre lesing 195

Kapittel 12: Intervjuet som forskningsredskap 197
Intervjuformer 197
Hverdagssamtalen 199
Noen etiske utfordringer 200
Nærhet i forskningen 201
Intervjuet – analytiske og fenomenologiske tilnærminger 201
Forforståelse og forståelse – en hermeneutisk tilnærming 202
Utvalget 202
Planlegging av intervjuet 204
Prøveintervjuet 205
Innhenting av tillatelse 206
Innsamling av data – hjelpemidler 206
Resultater med analyse og bearbeiding av informasjon 207
Oppsummering 208
Litteratur og forslag til videre lesing 209
Masteroppgaver som eksempler 209

Kapittel 13: Videoanalyse som metode i praksisforskning 211
Videografi og videoanalyse 211
Lærerne som deltok 213

Om opptak og opptakssituasjon 214
Transkribering av videoopptakene 215
Sekvensiell analyse av datamaterialet 215
Etiske betraktninger 218
Kritiske perspektiver på bruk av video i forskning 222
Oppsummering – undersøkelsens troverdighet 228
Litteratur og forslag til videre lesing 229

Kapittel 14: Kjeldegransking 231
Historiske kjelder 232
To hovudutfordringar i bruken av historiske kjelder 234
Kjeldekritikk 234
Primære, sekundære og preliminære data 237
Gjev kjelda meir informasjon om skrivaren enn om produktet? 237
Konteksten 238
Retorikk og tekstkomposisjon 240
Er historiske kjelder betre enn ikkje-historiske? 240
Litteratur og forslag til vidare lesing 243

Kapittel 15: Vitskapsteori og hermeneutikk 245
Vitskapsteori og filosofi 246
To modellar for vitskap eller éin? 247
Tolke eller ikkje tolke, er det spørsmålet? 252
Den hermeneutiske sirkelen eller spiralen 254
Er objektive tolkingar mogelege? 256
Fordommar, førforståing og verknadshistorie 258
Overføringsverdien av hermeneutikk til pedagogisk forsking 260
Den politiske og etiske dimensjonen ved forsking 261
Litteratur og forslag til vidare lesing 263

Om forfatterne 265

Innledning

Denne boka er ment som en hjelp til alle som skriver masteroppgaver i fagdidaktiske og pedagogiske fag. Det er selve arbeidet med masteroppgaven som er tema, og boka er særlig innrettet mot den første delen i prosessen, der man ofte strever med spørsmål som dreier seg om hvordan man kommer i gang, bestemmer seg for hva man skal skrive om, og hvordan man planlegger og gjennomfører et slikt arbeid.

Boka består av tre hoveddeler. Det anbefales at du starter med å lese *del 1*, før du går videre i prosessen, særlig hvis du arbeider med dette alene. Hvis du har en veileder som anbefaler andre inngangsmåter, er det nok lurt å følge de rådene du får. I *del 1* får du råd om hvordan du kan komme i gang med masteroppgaven, og hva du bør tenke på før du starter, du får tips til skrivearbeidet og hva du må være oppmerksom på når du skal skrive en masteroppgave. I det aller første kapitlet, som er skrevet av Jarle Sjøvoll, presenteres noen overordnede perspektiver på forskning. Marit Krogtofts kapitler, 2 og 4, tar for seg skriveprossesen, og kapittel 3 går nærmere inn på sjangerkrav som er spesielle for vitenskapelig skriving, og særlig for masteroppgaven.

Tema og problemstilling er sentralt i begynnerfasen og følger deg videre gjennom hele arbeidet. Den videre prosessen består av både det å begynne å skrive så smått og det å lese videre, slik at du setter deg mer inn i spørsmål knyttet til design og metode. Design og metode henger tett sammen, og disse to emnene utgjør *del 2* og *del 3* av boka. Sammenhengen mellom problemstilling og metode kan betraktes som en del av den overordnede planen for arbeidet, det som gjerne kalles design. *Del 2* er viet ulike design man kan velge for forskningsarbeidet sitt. Hvis du har bestemt deg for et design, er det ikke sikkert du trenger å lese om de andre mulighetene som finnes, men vær oppmerksom på at denne lista ikke er komplett.

Ett av spørsmålene du må ta stilling til, er om du skal velge et kvalitativt eller et kvantitativt design, eller kanskje du har tenkt på både og? Kjell Sko-

gens kapittel 5 presenterer casestudier, som er et mye brukt design innen utdanningsvitenskapelig forskning. Dette designet egner seg godt hvis du samler inn data på flere måter, og kan altså brukes også for deg som ønsker både en kvalitativ og en kvantitativ tilnærming. I kapittel 6 går Aasmund Holand gjennom det som kalles survey-design, som er et kvantitativt design der bruk av spørreskjema inngår. Men kanskje du har lyst til å gjennomføre et eksperiment og se hva slags effekt det har? Da kan du finne mer om dette i Jarle Sjøvolls kapittel 7 om eksperimentelle forskningsdesign. Kjell Skogen tar noen forbehold når han skriver om aksjonsforskning i forbindelse med masteroppgaver i kapittel 8, fordi dette designet er krevende og passer best når man har bedre tid enn det som er normalt for en masterstudent. Man må både planlegge og gjennomføre en innovasjon, altså en nyvinning, eller en forbedring, og man må evaluere. Men aksjonsforskning egner seg særlig godt når man arbeider med å forsøke å finne ut hva som kan forbedre en praksis, og der ligger det an til at forskeren kan samarbeide med praktikeren, altså læreren eller spesialpedagogen. Evaluering kan gjøres også uten å ha gjennomført en innovasjon. Jarle Sjøvoll gir en innføring i hva evalueringsvirksomhet i videste forstand handler om, i kapittel 9. Det siste kapitlet i del 2 om ulike design er Kåre Fuglseths kapittel 10 om historisk forskning. Dette designet har et fortidig perspektiv som Fuglseth argumenterer for er viktig også i pedagogiske sammenhenger. Vær oppmerksom på at historisk ikke nødvendigvis betyr veldig langt tilbake i tid, hvis du leser kapittel 14, vil du se at Fuglseth bruker betegnelsen historiske kilder om tekster som allerede eksisterer, altså tekster som ikke skapes på bakgrunn av f.eks. observasjoner eller intervjuer du har gjort.

I del 3 presenteres ulike metoder, og den første metoden, som kapittel 11 handler om, er observasjon. Nils Gjermund Næss og Jarle Sjøvoll bruker uttrykket urmetoden om observasjon, og de går gjennom hvordan våre dagligdagse synsinntrykk kan være et vitenskapelig redskap når data samles inn og bearbeides på en systematisk måte. En annen utbredt metode i arbeidet med masteroppgaver er intervju, som Gisle Johnsen gjør rede for i kapittel 12. Hvis du skal intervjue noen, er det ulike valg du må ta, som f.eks. hvor strukturerte intervjuene skal være. Johnsen har et særlig fokus på de semistrukturerte, altså de delvis strukturerte, intervjuene, der du både har noen spørsmål å ta utgangspunkt i, og samtidig

kan la samtalen ta litt ulike veier, som i en vanlig dialog. I kapittel 13 presenterer Anne Marit Valle en relativt ny metode, videoanalyse. I og med at det er blitt økonomisk og praktisk mulig å sette opp et kamera og filme én eller flere situasjoner, er dette blitt mer vanlig. En slik metode krever også at man tar stilling til hvordan man kan gå fram for å analysere materialet. I kapittel 14 tar Kåre Fuglseth opp utfordringer du kan stå foran når du bruker historiske kilder og må vurdere deres pålitelighet. Det aller siste kapitlet i boka er Kåre Fuglseths kapittel om vitenskapsteori og hermeneutikk, noe som kanskje ikke er en helt selvsagt del av en bok om framgangsmåter og metoder. Men en masteroppgave utgjør en enhet, der metode, design og vitenskapsteori henger sammen.

Som du kanskje ser av denne gjennomgangen, går det an å ta utgangspunkt i den metoden du antar at du ønsker å bruke, og begynne å lese om den, før du leser om design. Det er ikke sikkert du trenger å sette deg inn i metoder du har bestemt deg for ikke å bruke, men om du likevel gjør det, vil du kanskje tydeligere se hva slags fordeler din metode har, når du skal finne svar på, eller i alle fall drøfte, det du har valgt som problemstilling.

God lesing!

DEL 1